

Roma Dönemi cam kaplarında temenni yazıtları

Ömür Dünya Çakmaklı*

Özet

MÖ 1. yüzyıl dolaylarında, cam endüstrisine yeni yönünü kazandıran “üfleme tekniği”nin keşfi sonrasında cam eserler, dönemin en büyük gücü olan Roma İmparatorluğunun topraklarında hiç olmadığı kadar yayılım alanına sahip oldular. Hem dekorasyon hem form çeşitliliği ile hayatın her alanında zengin kullanım alanı buldular. Buna paralel olarak, o döneme kadar, teknik zorluklardan ötürü cam kaplar üzerinde nadiren karşımıza çıkan yazıt kullanımı da giderek çoğaldı ve temenni, anma, kutlama gibi pek çok farklı amaçla uygulandı. Bahsi geçen bu gruplardan olan “Temenni Yazıtları” özellikle Roma günlük hayatını algılamak ve bu döneme odaklanan kültürel araştırmalara katkı sağlamak adına ayrıcalıklı bir öneme sahiptir. Burada yer alan çalışma ise modern arkeoloji literatüründe oldukça dağınık olarak karşımıza çıkan bu yazıtları Roma kültür tarihi içerisinde ele alarak örneklendirmeyi ve kullanım şekilleri bağlamında sorgulamayı amaçlamaktadır.

Anahtar kelimeler: Arkeoloji, kültür tarihi, Roma Dönemi, cam, antik cam, Roma camı, yazıt

The well-wishing inscriptions on Roman glass vessels

Abstract

Around 1st century B.C., after the invention of the technique of glassblowing which gave a new direction to the glass industry, glass products spread unprecedentedly around the territory of the Roman Empire, the most powerful state of the period. Glass products having decorative and form richness were widely used in every sphere of life. Correspondingly, the inscriptions, which has been rarely encountered up to that time because of the technical difficulties, started to be widely used for wish, commemorating, celebration etc. “The Well-Wishing Inscriptions” have an exclusive importance for understanding especially the Roman daily life and thus contributing to the cultural studies focusing on this period. This work aims to give examples of those inscriptions, which are very dispersedly found in modern archeology literature, in the context of Roman cultural history and to think on their areas of usage.

Keywords: Archaeology, cultural history, Roman Period, glass, ancient glass, Roman glass, inscription

Giriş

MÖ 1. yüzyıl dolaylarında, Roma İmparatorluğunun Yakın Doğu ve Mısır’a genişlemesi sırasında, cam endüstrisine yeni yönünü kazandıracak olan “üfleme tekniği”nin keşfi de yaşanmakta idi. Form ve dekorasyon çeşitliliğini kısıtlı alanından kurtaran bu keşifle cam endüstrisinde seri üretim hızı kazanılmış oldu. Augustus’un politik ortamın rahatlamasına katkı sağlayan yönetim tarzı, yeni ticaret yollarının açılmasına ve eski yolların kullanımının kolaylaşmasına olanak sağlarken cam ustaları bu ortamın avantajlarından faydalanıp, yeni teknolojilerini İmparatorluk sınırlarında kalan pek çok merkeze taşıdı. Sonuç olarak cam, hem günlük kullanım kapları olarak neredeyse her evin içine girmeyi başardı hem de kimi yapımı zahmetli eserlerle “lüks” fonksiyonunu korumaya devam etti.

* Yrd. Doç. Dr., Karabük Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, e-posta: odcakmakli@gmail.com

Üfleme tekniği ile oluşturulan bir cam objenin yüzey biçimini ve dekorasyonunu pek çok yönden etkilemek, form ve dizayn varyasyonları çoğaltmak mümkündür. Bu nedenle kökleri aslında çok daha eskilere uzanan yazıtlı cam kapların¹ asıl yayılım alanını Roma Dönemi'nde bulmuş olması şaşırtıcı değildir. Roma Dönemi'ne kadar teknik zorluklardan ötürü cam üzerinde nadiren karşımıza çıkan yazıt kullanımının giderek çoğalarak temenni, anma, kutlama, usta ya da atölye ismi bildirme, yapıldığı dönemin hükümdarının adını "kutsama" gibi pek çok farklı amaçla uygulanması; yazıt geleneğinin seramik, metal, taş, mozaik gibi farklı materyallerde ziyadesiyle yerleşik olduğu bir kültürde beklenebilir bir gelişmedir.

K. L. Lutraan Geç Roma Dönemi Altın sandviç teknikli cam eserler üzerindeki yazıtları aktarırken bu yazıtların sınıflandırmasını *titulus* yani kişi isimleri, genel temenniler/ dilekeler, tavsiyeler ve övgüler olarak yapar (Lutraan, 2006: 46). "Dilek" mahiyetli içeriklerinden dolayı çalışmamızda da "Temenni Yazıtları" olarak incelenen eserler yazıtlı cam kapların belki de en sık rastlanılan grubunu oluşturur ve farklı dekorasyon uygulamalarının icra edildiği serbest ya da kalıba üfleme tekniği ile oluşturulan kaplarda belirirler. Bu yazıtların yazı formu da Hellen ve/veya Latin karakterlerinin kullanıldığı örnekler ile çeşitlilik arz eder. Bu ayrım özellikle yazıtı işleyen ustanın kökenini ya da çalıştığı, yaşadığı, ticaret yaptığı coğrafyayı sorgulayan çalışmalara yardımcı olur. Burada sunulan çalışmada ise verilen örneklerle birlikte, temenni odaklı yazıtların öncelikle içerikleri dikkate alınmış ve bu yazıtların yazılanının ötesinde bir anlamı olup olmadığı, bir topluma genellenebilecek ve dolayısıyla deyimleşmiş bir "motto" kabul edilip edilemeyeceği, eğer varsa gerçek kullanım amaçları, üzerlerine işlendikleri formların farklılıklarının ve buluntu kontekstlerinin kullanım amacını belirlemedeki etkileri sorgulanmakta ve bu perspektiften arkeolojik cam çalışmalarının Roma kültür tarihine katkısı amaçlanmaktadır. Cam tarihi çalışmalarının ancak son yıllarda gösterdiği hızlı gelişmeye karşın literatürdeki mevcut karışıklık ve dağınıklık bu çalışmanın bir başka gerekliliğini oluşturmaktadır.

Uzun yaşamı temenni eden yazıtlar: İç ve Uzun Yaşa

Yazılı belgeler incelendiğinde Greklerden alınan bir gelenek olan² "kadeh kaldırma"nın Romalıların da vazgeçilmezlerinden olduğu fark edilmektedir.³ Her iki kültürde de şarkı ve şiir performansları ya da birlikte edilen dualar gibi, birlikte tüketilen içkiler ve kadeh kaldırmak da *symposium*⁴ katılımcılarını birbirine bağlayan, samimiyet göstergesi unsurlardan sayılmaktadır (Elmer, 2013: 157). Kadehler ya da içki şişeleri ise böylesine önemli sayılan bir sosyalleşme aracının en çok kullanılan objelerinden olmalıdır. Bu objeler üzerinde zaman zaman karşılaştığımız yazıtlar da etkinliğin değerini sergiler niteliktedir.

Unutulmaması gereken Antik Çağ'da içki konulan bu kapların yalnızca keyif aracı olarak kullanılmadığıdır. Hem Pagan dinlerinde hem de kimi tek tanrılı inanışlarda içki içmenin sembolik dini bir anlamı vardır. Elbette inanış farklılıklarına göre bu objelerin kullanıldığı ritüeller de farklılık gösterir ama bağlamını kaybetmez. Fakat kap üzerlerinde yer alan ve ilk bakışta içmeyi "teşvik" ederek sosyal bir mesaj taşıyor gibi görünen yazıtlar yorumlanırken, bu yazıtların dini bir içeriği de barındırıyor olabileceği unutulmamalıdır. Neticede şarabın Jupiter (Greklerde Zeus) tarafından insan ırkına hediye edildiğine inanan Romalılar oğlu Bacchus'ü (Greklerde Dionysos) şarap ve şarap kültü ile özdeşleştirmişlerdir.⁵ Esasen, bu mitin günümüzde varlığını koruyan inanışlar da bile izine rastlamak mümkün olabilir.⁶ Bu yazıtların günümüze "mit" olarak taşınan

ama dönemin “din” anlayışını temsil eden içeriklerinin olup olmadığı tartışılmaya değerdir.

Figür 1. Trivulzio kabı. Milano Arkeoloji Müzesi (Carnevale, 2015: 479)

“AEIB [E ω Π] OIMENI ΠIE ZH[CA]IC” (İç ve Uzun Yaşa) yazıtının bir yazıtta sahip Roma cam kaplarında görülme sıklığı azımsanamayacak ölçüdedir. Bu ibare symposionlarda⁷ içki içen kişiyi cesaretlendirmek için midir? Öyle bile olsa, amaçlardan biri hem Pagan dinlerinde hem de kimi tek tanrılı dinlerde içme eylemi ile⁸ libasyon aşamasının gerçekleştirilmesini sağlamak; bir ritüeli tamamlamak olmalıdır. “İç ve Uzun Yaşa” aslında bir Pagan mottosudur ve bu bağlamda da Pagan geleneğinin yansımaları sergilemektedir (Carnevale, 2015: 480).

Pek çok farklı dekorasyon tekniğinin uygulandığı, farklı cam kap formlarının üzerinde bu yazıt belirmektedir. Bu tekniklerden biri olan ve literatürde “Kafes” ya da “Diatreta” olarak anılan teknik, cam süsleyenlerin doruk noktası olarak kabul edilmektedir⁹. Genellikle içki kapları olarak değerlendirilmiş bardak formları ya da aydınlatma amaçlı olduklarına inanılan kâse formlarında rastlanılan¹⁰ bu eserler cam endüstrisinin az rastlanır ve yüksek değer gören buluntularıdır. Çoğunlukla buluntu yerleri Pagan mezarları olan Diatreta kaplar kimi zaman da Hristiyanlık merkezlerinde ya da Hristiyan motifli olarak karşımıza çıkar (Carnevale, 2015: 478). İster Pagan ister Hristiyanlık kontekstli buluntular olsun bir kısmının üzerinde içmeyi salık veren yazıtlar mevcuttur ve bu nedenle konumuz açısından önemlidir. Bir Hristiyan lahdinde tespit edilen “Sekzsard Kupası” bu gruba giren en tanınmış örneklerdendir. Her ikisi de MS 4. yüzyıla tarihlenen ve üzerinde “BIBEVIVASMULTISANNIS” (İç ve Uzun Yıllar Yaşa) yazıtı bulunan “Trivulzio Kabı” ile (Figür 1) “Cologne Kabı” ise Pagan içeriği ile diatreta kaplarının “Temenni Yazıtları”na sahip temsilleridir (Harden, 1987).

“Altın Sandviç”¹¹ aynı temenninin görüldüğü başka bir dekorasyon tekniğidir. Britanya Müzesi koleksiyonunda bu gruba giren çok sayıda örnekler mevcuttur. Koleksiyonda yer alan ve MS 360 – 420 tarihleri arasına tarihlenen bir kap fragmanı üzerinde iki sıra Latinleştirilmiş Yunanca yazıt yer almaktadır. İlk satırda ‘ZH CAIC’, ikinci satırda ise [ΠIE] ZHΣHΣ’ ifadesi görülmektedir. Bu ifade genellikle Latince olarak rastladığımız, “İç ve Uzun Yaşa” olarak tercüme edilen “ZESES” (ZHΣHΣ) ve tamamlayıcısı ‘ΠIE’ (ΠIE) den başkası değildir (Howells, 2015: 143). Metropolitan Müzesi koleksiyonunda yer alan aynı teknikli bir başka içki kabında ise baba, anne ve

oğuldan oluşan bir aile grubu görülmekte ve bu portre grubuna yine ‘[ΠΙΕ] ΖΗΣΗΣ’ yazıtı eşlik etmektedir (Avery, 1921: 173). Corning Cam Müzesi’nde bulunan ve olasılıkla bir kaseye ait olan fragman üzerinde “BIBE” “yazar; bu doğrudan “İç!” demektir ve aynı teknikli “AME/BIBE” (Sev ve İç) yazıtlı bir cam çubuğu hatırlatır (Whitehouse, 2002: 831-832). Esasen “Altın Sandviç”, teknik avantajı sayesinde yazıt barındırmak için çok uygun bir yapım yöntemidir ve özellikle Hristiyanlık bağlantılı temsillerin olduğu çok sayıda yazıtlı cam kap ve yazıtlı cam madalyonda tercih edilen bir yöntem olmuştur.¹²

“Kesme Tekniği” yine cam üzerine yazıt işlemek için elverişli bir tekniktir. Literatürde “Praq kabı” olarak tanınan, Puteoli tasvirli bir cam şişe üzerinde “Felix pie zesaes cum tuis” (Şanslı; iç ve sevdiklerinle birlikte uzun yaşa) ibaresi yer almakta (Cooley, 2014: 108-109) bu grupta incelenen en komplike yazıtlardan birini oluşturmaktadır. MÖ 3. ve 4. yüzyıllara tarihlendirilen bu eser Puteoli ziyaretçilerine satılan bir hatıra eşyası olmalıdır. Yine komplike bir yazıt av sahneli bir tabak formu üzerinde, Roma imparatoru Alexander Severus’a ithafen yazılmış olarak çıkar: “ALEXANDER HOMO FELIX PIE ZESSES CVM TVIS” (Alexander, şanslı insan, sevdiklerinle uzun yaşa) (Weitzmann, 1979: 89-90). Kesme teknikli örnekler çoğaltılabilir. MS 5. yüzyıl dolaylarına tarihlenen Shlomo Moussaieff koleksiyonundaki kesme teknikli yazıtı sahip bir sürahi üzerinde (Shlomo Moussaieff Collection, 2016: 68) ve yine kesme teknikli Smith koleksiyonundaki bir kâse üzerinde (Whitehouse, 1997: 268) “İç ve Uzun Yaşa” ibaresini yine görürüz.

“Alexander Tabağı”nda olduğu gibi bazen çok yalın bir şekilde temenni edilen uzun yaşam bazen içme koşuluna bağlanmış görünmektedir. Koşullu örneklerin geneli incelediğinde “Uzun yaşamak için içmek” bir dini gereklilik ya da “keyif almak için içmek”, “içmek ve sevmek” bir uzun yaşam formülü olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda bakıldığında da bu yazıtların temenni olarak yorumlanabileceği gibi öğüt ya da emir olarak da yorumlanabileceği sorunsalı çıkar. Bu sorunsalı Cooley de “Prag Vazosu” üzerinden dile getirmiş ve mevcut yazıttaki içeriğin basitçe bir “symposium”da içmeye davet olabileceği gibi Hristiyanlığa ait öte dünya inancına istinaden bir dini temenni de olabileceğine değinmiştir (Cooley, 2012: 109).

Hatırlanmayı temenni eden yazıtlar: Alan Hatırlansın Diye...

Özellikle kalıba üfleme ve bazen de serbest üfleme tekniği ile yapılan kimi lüks cam kaplarda usta ve/veya atölye adlarına rastlamak mümkün olabilmektedir. Bu gibi durumların bazılarında, ismi de belirtilen usta alıcısına MNHΘH/OAΓO/PAZΩ/N (Alan Hatırlansın Diye) temennisinde bulunur. Bu temenni grubuna dâhil edilebilecek en çok örnek, elbette en çok eseri ile tanınan ve bir cam ustası olmanın yanı sıra bir atölye sahibi de olduğu tartışılan Ennion’a aittir. Ennion eserlerinin tümünü MS 1. yüzyılın ilk çeyreğinde vermiş gözükmektedir. Çağdaşlarını da ardıklarını da fazlasıyla etkilemiş bir usta olduğunu bildiğimiz (Hayward, 2015: 66) Ennion’un bu ibarenin ilk kullanıcısı olup olmadığını söylemek kesin olarak mümkün olmasa da bu yazıtı sahip en yoğun buluntu grubunun kendisine ait olduğunu belirtebiliriz (Figür 2).

Figür 2. Ennion imzalı tek kulplu kase. Britanya Müzesi.

(http://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details.aspx?objectId=463729&partId=1)

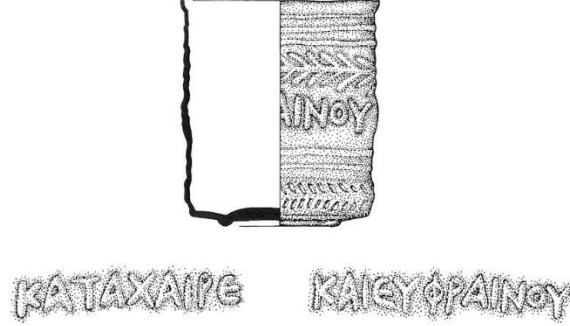

Yunwai Lou koleksiyonundaki tek kulplu silindirik (Lightfoot, 2014: 90), Burnum buluntusu (Borzic, 2008) ve Soluntum buluntusu çift kulplu silindirik kâseler (Lightfoot, 2014: 92), literatürde “Narona Kupası” olarak tanınan ve noksan durumdaki bir başka silindirik kupa (Buljevic, 2009: 35), Kempton buluntusu üç kâse fragmanı (Stern, 1995: 71), Split müzesinde yer alan bir kap fragmanı (Lightfoot, 2014: 65) ustanın alıcısına dileğini ileten, şimdiye kadar tespit edilmiş eserlerinden birkaçıdır. Ennion’un şişe, sürahi, amphora gibi başka formlarda verdiği eserler mevcutsa da her seferinde bir *tabula ansata* içine “Alan Hatırlansın Diye” ibaresini eklediği eserlerinin yalnızca “içki kapları”ndan oluşuyor olması dikkat çekicidir. Stern, Semitik harfler kullanılarak edilen bu duanın yalnızca Semitik kökenli alıcılar için bir anlam ifade edebileceği görüşündedir (Stern, 1995: 72). Sidon kentinin Ennion’un kökenini oluşturduğu ve buranın aynı zamanda onun atölye merkezi olarak da kabul edildiği düşünülürse, ustanın öncelikle buradaki alıcı grubuna seslenmesi olağan karşılanabilir. Öte yandan, Ennion buluntularının imparatorluğun pek çok merkezinde karşımıza çıkıyor olduğu unutulmamalıdır. Ennion’un yazıtlarındaki Semitik harf kullanımı ısrarının yoğun ticaret yaptığı batı merkezlerine rağmen sürdürüyor oluşu belki de kökenine duyduğu bağlılık ile açıklanabilir. Ennion okulunun temsilcileri olan Neikais, Iason ve Meges’in benzer formlardaki kalıba üfleme bardaklarında aynı temenni geleneğini devam ettirdikleri de fark edilmektedir. Zaten pazarda popüleriteyi yakalamış olan Ennion ve takipçilerinin alıcılarının hatırlanmaları yönündeki dilekleri belki de yine bir pazarlama yöntemi olarak değerlendirilmelidir.

Mutluluk temenni eden yazıtlar: “KATAKAIRE” Bardakları ve Neşe Yazıtlı Kaplar

Ustanın alıcısının mutluluğuna atfettiği yazıtlar farklı varyasyonlar halinde ve çoğunlukla kalıba üfleme teknikli bardak/ kavanoz formlarında karşımıza çıkarlar:

Figür 3. “KATAXAİPE KAI EYΦPAINOY” yazıtlı bardak çizimi.
(<https://www.cmog.org/artwork/beaker-greek-inscription>)

KATAXAİPE KAI EYΦPAINOY (Sevin ve neşeli ol) literatürde “Katakaire Bardakları” olarak adlandırılan özel bir grubun yazıt biçimidir (Figür 3). İki parçalı olan bu temenni şekli kap üzerinde de iki farklı satırda yer almaktadır ve kalıbı yapan ustanın kabın birleşme yerlerini palmye yapraklarından oluşan floral bezekler ekleyerek gizlediği; kabın altına ise balıksırtı motifleri yerleştirdiği fark edilmektedir (Grossman, 2002: 32). Kabın dikiş yerlerinin bu tip palmye yapraklarıyla gizleniyor oluşu başka yazıtlara sahip farklı bardak tiplerinde de görülen bir özelliktir ve araştırmacılar bu ortak paydayı bu bardakların aynı atölye üretimi olmalarına bağlamışlardır. (<http://www.tumbex.com/tumblr/cmog/text/page/1>). Bu grup kaplar Corning Cam Müzesi, Paul Getty Müzesi gibi özel müzeler ile özel koleksiyonlara dağılmış durumdadır.

Yukarıda da değinildiği gibi aynı dilek biçiminin farklı varyasyonları da Roma döneminin geneline yayılmış bir biçimde mevcuttur: Shlomo Moussaieff koleksiyonunda bulunan MS 1. yüzyıl dolaylarına tarihlenen iki farklı sürahide Grekçe bir yazıt olan EYΦPAINOY ΕΦΩ ΠΑΡΕΙ (Sevin, Nerede Olursan Ol) ibaresi yer almaktayken (Shlomo Moussaieff Collection, 2016: 41,23) MS 3-4. yüzyıllara tarihlenen Corning Cam Müzesinde yer alan av sahneli bir kavanoz formunda daha da detaylı bir temenni olan VITABONAFRVAMVRFELICES (Hayattan zevk alan şanslılardan olalım) ibaresi bulunmaktadır (Whitehouse, 1997: 268-269).

Zafer temenni eden yazıtlar

Her zaman Grekçe formda ve yine özellikle kalıba üfleme masa kaplarında görülen ΛΑΒΕ ΤΗΝ ΝΕΙΚΗΝ (Zafer Kazan) bir temenniye, bir öğüdü ya da bir mottoyu temsil eden başka bir gruptur (Figür 4).

Figür 4. “ΛΑΒΕ ΘΗΝ ΝΕΙΚΗΝ” yazıtlı bardak. (<http://art.thewalters.org/detail/6779/glass-cup-with-wreaths/>)

Bu yazıt şekli bir rekabeti söz konusu ederek bu rekabetten kazanan olarak çıkma temennisini içerdiğinden olasılıkla bu grup spor müsabakalarına yönelik üretiliyordu. Usta imzasız bu eserler Ennion’un başını çektiği Sidon tarzı bir üsluba sahipse de sadece Suriye – Filistin bölgesinde değil İmparatorluğun pek çok merkezinde tespit edilmiştir (Stern, 1995: 94). Bu kapların hiçbiri kesin tarihlendirilebilir katmanlardan gelmemiştir fakat yakın paralelleri MS 1. yüzyılın ortasından hemen önceye işaret etmektedir (Stern, 1995: 98).

Sonuç

MÖ 1. yüzyılda yeni yapım ve dekorasyon teknikleri dolayısıyla gelişen cam endüstrisi içinde yazıtlı kaplar da önemli bir yer tutar. Usta adı taşısın ya da taşımasın bu kaplar Roma gündelik hayatı ve dolayısıyla Roma Kültür Tarihi konusunda önemli birer arkeolojik veridirler. Bu çalışmada da başlıklar altında incelediğimiz “Temenni Yazıtları” Romalıların yaşam dinamikleri, inanç sistemleri ve hatta duyguları ile ilgili bilgiler sunmaktadır.

Burada yer verilen örnekler elbette ne yazıtlı kapların ne de bu kaplar içerisinde bir grubu oluşturan “Temenni Yazıtları”nın tamamıdır. İmparatorluğunun neredeyse bütününde ve çok uzun dönemler boyunca karşılaşılan bu kaplar burada sıralanamayacak ölçüde fazladır. Öte yandan çalışmamız kapsamında ele alınan belli başlı eserler temsil ettikleri alt grupları açıklayacak yeterlikte ve kıymettedirler.

Görülmektedir ki hem Pagan dinlerinde hem de Hristiyan temelli bir inanış sisteminde benzer dilekler söz konusudur. Greklerden alınan bir gelenek olarak “symposium”lar aslında bir sosyalleşme aracıyken inanç tazelemeye de hizmet ederler. Pagan dinlerinin baskın olduğu dönemde özellikle içki kaplarında görülen “İç ve Uzun Yaşa” ibaresi sadece keyifli olmanın önemine vurgu ya da içen kişiye edilen dua değil aynı zamanda tanrıların bahşedeceği belirsiz geleceğe de temenni ile bakmanın bir yolu olmalıdır. Hristiyanlığın baskın olduğu döneme gelindiğinde de aynı ibarenin beliriyor olması inançlar arası aktarımın bir yansıması kabul edilebilir. Bu kapların mezar hediyeleri olarak da kaydediliyor olması, o dönem “ölü hediyesi” geleneğini de sürdüren bu yeni inanç sisteminin bir başka uzantısıdır.

Ustaların elinden çıkan bu yazıtlar içerisinde belki de yapan ya da satan ile alan ya da hediye edilen arasındaki bağı en net şekilde sergileyenleri hatırlanma temennisini

içerenleridir. MS 1. yüzyıla tarihlenen bu eser gruplarının bir satış stratejisinin ürünü olup olmadığını bilmek şu noktada mümkün değildir. Öte yandan bu eserlerin yaygın şekilde bulunmuş olması yazıtında geçen temenninin alıcısına hitap ettiği yönünde yorumlamamızı olanaklı kılmıştır.

Aynı şekilde, farklı varyasyonları olsa da aynı temel temenniye odaklanan “Neşe ve Mutluluk” dileği içeren kaplar insan doğasının en temel ihtiyacına dokunmaktadır. MS 1. yüzyıla birlikte görülmeye başlanan bu kaplar hem uzunca bir sürenin hem de geniş bir coğrafi alanın ihtiyacını karşılamıştır. Dahası, “İç ve Uzun Yaşa” ibareli cam madalyonlar gibi “Neşelen” ibareli olanlar da Hristiyanlık döneminin tercih edilmiş ürünleridir.

Roma hayatında spor müsabakalarının bir kitle eğlencesi olarak yeri büyük ve dolayısıyla dikkate değerdir. Köklü bir geleneğinin devamlılığını sergileyen bu müsabakaların günlük hayattaki yeri de aynı ölçüde köklü olmalıdır. Erken Roma dönemi cam kapları üzerinde görülen “Zafer Kazan” ibaresinin sadece bir temenniye dile getirdiğini düşünmek yetersiz gelebilir. Bu belki de aynı zamanda bir öğüttür.

Buluntu gruplarının çoğunluğunun geliş kontektlerinin belirsiz ve genellikle özel koleksiyon ürünü olmaları eserlerin kullanım alanları ile ilişkilerini tespiti zorlaştırmaktadır. Çoğunluğunun kondisyonlarının oldukça iyi durumda oluşu uzmanların onları mezar hediyesi olarak yorumlamasına neden olmuştur. Öte yandan form farklılıkları kullanım alanlarının çok çeşitli olması gerekliliği sonucunu doğurmaktadır. Örneğin uzun yaşamı temenni eden eser gruplarına baktığımızda “Prag Kabı” bir şişe, “Trivulzio Kabı” olasılıkla bir kandil, Alexander yazıtlı eser bir tabak, aynı ibarenin olduğu çok sayıda Altın Sandviç teknikli eser ise içki kaplarından oluşmaktadır. Dolayısıyla bir motto olarak tanımladığımız bu yazıtı içeren kap gruplarını her formda görme olasılığımız vardır. Ancak bu noktada “Hatırlanma Temennili” yazıtların formlar benzerlikleri dikkati çekmektedir. İçki kabı oldukları anlaşılan yoğun benzerliğe sahip kalıba üfleme teknikli bu gruplar aynı atölyenin ya da yakın çalışan çağdaş atölyelerin ürünü olmalıdır. Bu çıkarım doğruysa Sidon bu grup için köken kabul edilebilir.

Dikkati çeken bir başka nokta “Temenni Yazıtlı” eserlerin Anadolu örneklerine araştırmamız sırasında rastlanılamamış olmasıdır. Fakat bu olasılıkla özellikle Anadolu’ya odaklanan cam çalışmalarında ki eksikle açıklanabilir. Zira, mevcut yayınlar Anadolu’nun yazıtlı kap buluntularındaki zenginliğini gösterir niteliktedir: Cam ustaların ismini bildiren Arykanda prizmatik kapları (Tek, 2001); usta Ennionun ismini taşıyan kase fragmanı (Özgümüş, 2015); Smintheion buluntusu symposion kabı (Gençler 2000: 33); Labraunda Batı Kilise buluntusu bir kandil (Blid, 2016: 123); çift çizgili yazıtlara sahip Apameia Kibitos buluntusu tabak (Erten 2001:75) Tire müzesinden bir kase (Gürler 1998, fig 1-3), Klaros Kehanet Merkezinden bir fragman (Taştēmür, 2007: 85) gibi sayısız yazıtlı örnek söz konusudur. Dahası, çift çizgili kesme teknikli Yunanca yazıtların MS 3. ve 4. yüzyıl camcılığına özgü Anadolu kökenli gruplar olduğu düşünülmektedir (Erten, 2001: 75). Dolayısıyla “Temenni Yazıtları” konusundaki eksikler olasılıkla Anadolu odaklı çalışmaların artmasıyla tamamlanacaktır.

Sonuç olarak Roma dönemde yaygın kullanım görmüş “Temenni Yazıtlı” cam kapların ne zaman son bulduğunu kesin olarak belirlemek mümkün değildir. İslami dönem cam eserlerine bakıldığında yazıtlı kaplar hala mevcuttur fakat bu yazıtlar daha çok dini öğeleri barındırıyor gibi görünmektedir. Bu saptama da yine görsel

malzemelerin yaşam alanı buldukları dönemin inanç sistemlerinden ve/veya toplumsal yapısından bağımsız düşünülemezlerinin bir göstergesidir.

Notlar

¹Cam eserlerde yazıt kullanımı Roma Döneminin bir yeniliği değildir. Literatürde üzerindeki yazıt istinaden “Sargon Vazosu” olarak adlandırılan, MÖ 722-725 tarihli Nimrud buluntusu bir cam alabastron (Taştemür, 2017: 71, dip not.3) yazıtlı cam eserlerin tarihsel olarak ne kadar köklü olduğunu da göstermektedir.

²Homeros’un İlyada adlı eseri Greklerin aynı geleneğe sahip olduğunun en belirgin göstergelerindedir: IV. Bölümde tüm tanrıların kadehleri tanrıça Hebe tarafından doldurulmakta ve Zeus’un çevresinde sıralanan tanrılar Troia şehrine bakarak kadeh kaldırmaktadırlar (Homeros, IV. 129).

³Bir commissatio’da (yemeksiz ve informal içkili toplantı) partiye katılanlar tarafından seçilen bir magister bibendi (içki ustası) ya da bu görevle onurlandırılan bir misafirin sorumluluklarından biri de eğlenceyi garantiye alan bir kadeh kaldırma eylemiydi (Martin, 2010: 11); Kadeh kaldırmak tanrılara libasyon sunmak olarak da algılanmaktaydı (Carnevale, 2015: 481).

⁴Latince bir kelime olan Symposium, grekçe symposion; sympinein yani birlikte içmek kökünden türemektedir (<http://www.etymonline.com/word/symposium>).

⁵Dionysos’un kült kökeni ve Dionysos tapınımlarında şarap ritüelleri ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Christoulou 2014.

⁶Dionysos ve şarap ilişkili mitlerinin Hristiyanlık inancına etkisinin tartışıldığı çalıma için bkz. Gebhardt, 2010.

⁷Symposion ilişkili bulunan tek yazıtlı kase/bardak grubu “İç ve Uzun Yaşa” ibareli olanlar değildir. Smintheion (Gülpınar) buluntusu kalıba üfleme teknikli bir bardak üzerinde “EQJPAINOY ECDQ HAPEI” (Burada olduğuna sevindim / Geldiğine sevindim) ibaresi yer almakta; İncil’de yer aldığı belirtilen bu cümlelerin konuklara ithafen söylendiği ve “symposion”larda kullanılan bir bardak formu olduğu düşünülmektedir (Gençler, 2000: 33). Aynı ibare bu defa J. Paul Getty koleksiyonunda yer alan ve aynı forma sahip başka bir kap üzerinde belirir; eser kondisyonundaki sağlamlık nedeniyle bir mezar buluntusu olarak yorumlanmıştır (The J. Paul Getty Journal, 1996: 90). Bu kaplar “temenni” belirtmekten ziyade “mutluluk” belirten bir içeriğe sahip olduklarından başka bir konu başlığının altında incelenmesi gerekir.

⁸Hristiyanlıkta “Ekmek – Şarap” ayini olarak bilinen “Evharistiya”, Hristiyanlığın Yahudilikten miras aldığı bir ibadettir ve esasen Grekçe kökenli olan “Evharistiya” kelimesi “Tanrıya Şükretme İş” anlamına gelir (Eroğlu, 1999: 440-441).

⁹Az sayıda figüratif dekorasyona sahip bu eserlerde kafes şeklinde birbirlerine bağlı daireler, kabın esas gövdesine de köprüler vasıtasıyla bağlanmaktadır (Freestone vd. 2007: 270).

¹⁰Bu iki temel form dışında situla ya da şişe formlarında da tespit edilmiş olan Diatrete teknikli eserler mevcutsa da oldukça az sayıdadırlar.

¹¹Hellenistik Dönemde İki kat saydam renkte cam arasına, özenle kesilmiş, motifli altın yapraklar konularak yapılmış çarpıcı altın cam kaplar (altın sandviç tekniği) önemli bir gelişme olarak karşımıza çıkar (Klein ve Llyoyd, 2000: 19). Öte yandan bu teknik en yoğun kullanım dönemini Bizans’a gelindiğinde bulur. Tevrat ve İncil’den sahnelerin, genç İsa / iyi çoban İsa tasvirlerinin yer aldığı; Hristiyanlık motiflerinin ve yazıtların kullanıldığı kap ve madalyonlar ile yoğun tercih edilen malzemelerden olmuşlardır.

¹²Geç Roma döneminde Altın Sandviç tekniğinin uygulandığı yazıtlı kapların derlendiği bir çalışma için bkz. Luteraan, 2006.

Kaynakça

Avery, C. Louise (1921) Early Christian Gold Glass. *The Metropolitan Museum of Art Bulletin*, 16 (8): 170-175.

Blid, Jesper (2016) *Labraunda 4: Remains of Late Antiquity*. Stockholm: Swedish Research Institute in Istanbul.

Borzic, I. (2008) Ennion Caze ez Burnuma. *Archaeologia Adriatica II*, 91-101.

- Buljevic, Zrinka (2009) Traces of Glassmakers in the Roman Province of Dalmatia. *Quaderni Friulani di Archeologia* XIX, 35-50.
- Carnevale, Valeria (2015) Diatreta Cups, Light in Roman Dining Spaces. *ArchTheo '15 Theory and History of Architecture' conference proceedings*, Istanbul: DAKAM Publishing, 478-487.
- Christodoulou, Naomi (2014) *Dionysian Religion: A Study of the Worship of Dionysus in Ancient Greece and Rome*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Greece: University of Patras.
- Cooley, Alison E. (2014) *The Cambridge Manuel of Latin Epigraphy*. Cambridge: Cambridge: University Press.
- Elmer, David F. (2013) Poetry's Politics in Archaic Greek Epic and Lyric. *Oral Tradition*, 28(1): 143-166.
- Eroğlu, Ahmet Hikmet (1999) Ekmek – Şarap Ayini (Evharistiya) Konusunda Katolikler ve Protestanlar Arasındaki Anlayış Farklılıkları. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1: 439-453.
- Erten, Emel (2001) Türkiye Dışındaki Müzelerde Bulunan Anadolu Kaynaklı Roma Cam Eserleri Işığında Anadolu'da Cam. *Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi*, 2: 73-82.
- Freestone, Ian vd (2007) The Lycurgus Cup-A Roman Nanotechnology. *Gold Bulletin*, 40(4): 270-277.
- Gebhardt, Maritha Elin (2010) *The Common Wine Cult of Christ and the Orphic Dionysos: the Wine and Vegetation Saviour Deity Dionysos as Model for the Dying and Rising Christ*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Oslo: University of Oslo.
- Gençler, Çiğdem (2000) *Sminteion Camları*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Grossman, Richard (2002) *Ancient Glass: A Guide to the Yale Collection*. New Haven: Yale University Art Gallery.
- Gürler, Binnur (1998) An Inscribed Bowl Decorated with Wheel Abrasion-Technique in Western Anatolia. *Anatolian Studies*, 48: 171-173.
- Harden, Donald B. (1987) *Glass of the Caesars*. Milan: Olivetti.
- Hayward, Christopher (2015) *Contextualizing the Archaeometric Analysis of Roman Glass*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Cincinnati: University of Cincinnati.
- Homerus (2013) Çev. Azra Erhat – A. Kadir, İstanbul: Can Yayınları.
- Howells, Daniel Thomas (1985) *A Catalogue of the Late Antique Gold Glass in the British Museum*. London: The British Museum Press.
- Klein, Dan ve Lloyd, Ward (2000) *The History of Glass*. London: Little and Brown.
- Lightfoot, Christopher S. (2014) Ennion and the History of Ancient Glass. *Ennion: Master of Roman Glass*, Ed. Christopher Lightfoot, ss. 15-49. New York.
- Lutraan, Katherine (2006) *Late Roman Gold- Glass: Images and Inscriptions*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hamilton: McMaster University.
- Martin, Damien (2010) *When to Say When: Wine and Drunkenness in Roman Society*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Missouri: University of Missouri.
- Özgümüş, Üzülfaat (2015) Marmaray-Sirkeci Buluntusu Ennion Camı Metropolitan Museum Kataloğu'nda. *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, 149: 155-156.

- Shlomo Moussaieff Collection (2016) *Ancient Glass from the Shlomo Moussaieff Collection*. Christie's London.
- Stern, Marianne (1995) *Roman Mold-blown Glass: the First Through Sixth Centuries*, Rome: "L'Erma" di Bretschneider.
- Taştemür, Emre (2007) *Klaros Cam Eserleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Taştemür, Emre (2017) Harput İç Kale Kazısı Cam Fırınlarına Ait İlk Gözlemler. *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 41: 69-79.
- The J. Paul Getty Journal (1996) *Acquisitions/1995*. Volume 24, Los Angeles.
- Weitzmann, Kurt (1979) *Age of Spirituality: Late Antique and Early Christian Art, Thirt to Seventh Century*. New York: Metropolitan Museum of Art.
- Whitehouse, David (1997) *Roman Glass in the Corning Museum of Glass Volume I*. New York: Corning Museum of Glass.
- Whitehouse, David (2002) *Roman Glass in the Corning Museum of Glass Volume II*. New York: Corning Museum of Glass.